

Певні труднощі для читача становить відсутність пояснень військово-технічних термінів, таких, наприклад, як “боліндери”, “лейнери”, “патерни”, “мамерінець” тощо.

Загалом же враження від праці Г. І. Ванеєва позитивне. Написана емоціонально, яскраво, вона захоплює читача і не залишає його байдужим. Книга вдало ілюстрована схемами та фотографіями військового часу, має змістовні, інформативно насичені додатки.

Архітектоніка видання відзначається тим, що, окрім солідного вступу, виклад кожного розділу починається з матеріалів, які орієнтують читача в загальному ході військових дій, загострюють його увагу на складних, малодосліджених та суперечливих проблемах. Щоденна хроніка подій у кожному розділі доповнюється висновками автора.

Видання на високому науковому рівні заповнює ще досить простору нішу історичної хроніки. Разом з дослідженнями концептуального характеру праці даної категорії допомагають найбільш об'єктивно і повно відтворити складні етапи вітчизняної історії.

Добрим орієнтиром у вирі викладених подій слугують список старих і нових назв населених пунктів, пов'язаних з обороною Севастополя, а також вміщені у книзі карти. Складені відповідно до етапів севастопольської епопеї, вони допомагають точніше уявити розвиток операції, простежити її внутрішню динаміку і закономірність результату.

О. Є. ЛИСЕНКО (Київ)

M. Gajdos, S. Konečný

*POSTAVENIE RUSÍNŮV-UKRAJINCŮ
NA SLOVENSKU
V ROKACH 1948—1953.*

Praha, 1994. — 153 s.

М. Гайдош, С. Конечни

*СТАНОВИЩЕ РУСИНІВ-УКРАЇНЦІВ
У СЛОВАЧЧИНІ В 1948—1953 рр.*

Прага, 1994

V. Zilynskyj

*UKRAJINSKI V SEČNÁCH A NA MORAVĚ
(1894) 1917—1945 (1994)*

Praha, 1995. — 129 s.

Б. Зілинський

*УКРАЇНЦІ В ЧЕХІЇ Й МОРАВІЇ
(1894) 1917—1945 (1994)*

Прага, 1995

В наш час відчувається велика потреба всебічного висвітлення маловідомих сторінок історії українського народу. Підтвердженням цього є поява двох праць, які, на наш погляд, заслуговують на увагу громадськості України.

Перше дослідження, що рецензується, — це монографія двох відомих словацьких українців М. Гайдоша і С. Конечного “Становище русинів-українців у Словаччині в 1948—1953 рр.”, яку 1994 р. видав Інститут сучасної історії Академії наук Чеської Республіки.

Монографія написана на основі аналізу праць попередників з використанням значної кількості документального матеріалу, що зберігається в архівах Словаччини. Це дало авторам можливість досить детально висвітлити життя русинів-українців за означений відрізок часу.

Словацькі вчені взяли на себе нелегке завдання — проаналізувати питання розвитку української національної меншини у Словаччині в складний період встановлення й укріплення тоталітарного режиму в Чехословаччині. Це цілком новий, об'єктивний погляд, адже попереднє опрацювання вказаної проблематики було виразно позначене однобічними ідеологічними підходами.

Праця складається із вступу, трьох розділів, що висвітлюють основні питання політичного, соціального, економічного і культурно-ідеологічного розвитку українців у Словаччині в 1948—1953 рр., та висновку.

Перший розділ “Політичні і адміністративні аспекти вирішення русинсько-українського питання” присвячений проблемам, які інші автори розглядали лише побіжно. Йдеться про питання політично-правового положення, демографічного розвитку і представництва українців у законодавчих і виконавчих органах усіх ступенів. Автори докладно розібрали політичні вимоги Української народної ради Пряшівщини (УНРП), висвітлили причини зменшення кількості українського населення і відверто вказали на обставини, що мали вирішальне значення для представництва українського населення в політичній системі тодішньої Чехословаччини.

В монографії говориться про деформації в українській політиці чехословацького уряду на початку 50-х років, які викликали у частини словацької громадськості антиукраїнські настрої, що найчастіше виявлялись у звинуваченнях українців в кар'єризмі, кон'юнктурщині, націоналістичній взаємопідтримці. Автори відзначають, що законодавчі і виконавчі органи Пряшівщини приділяли велику увагу розробці української громадської справи і відносно вибагливо її оцінювали. Однак частим контролюванням і детально розробленими заходами вони фактично стискали ініціативу обласних, районних і місцевих інституцій, дезорієнтували функціонерів, а суть справ часто не вирішували. Звілси впливає цілком логічний висновок авторів, з яким важко не погодитися: за таких обставин вирішити українське питання було практично неможливо.

У другому розділі “Економічні і соціальні умови розвитку русинсько-української народності” авторам вдалося відобразити специфіку індустріалізації Північно-Східної Словаччини і процесу колективізації, незважаючи на те, що тогочасні статистики національні аспекти економічного розвитку, як правило, ігнорували. Значною мірою це стосується вирішення й проблем розвитку в галузі транспорту, охорони здоров'я, електрифікації і витрат населення.

Грунтовно досліджено авторами соціальну структуру української меншини. Цьому сприяють відповідно добрані таблиці.

Для третього розділу, що має назву “Прагнення формування української національної свідомості”, є характерним прагнення М. Гайдоша і С. Конечного подолати традиційне замовчування або деформовану інтерпретацію питань, що торкаються духовної сфери життя української народності того періоду. Автори детально проаналізували форми і методи культурної, шкільної і церковної політики КПЧ і держави щодо української меншини і підходи до організації її суспільної діяльності, піддали їх критичному аналізу. Вони показують, як через помилки керівництва краю у вирішенні питань культурного і духовного життя русинів-українців Пряшівщини на тривалий час була дестабілізована церковно-політична ситуація. Її наслідки не вдалося подолати до нашого часу.

Рецензована книга словацьких українців органічно поєднана з їх попередньою працею “До політичного і соціально-економічного становища русинів-українців у Словаччині у післявоєнні роки” (Кошіце, 1991, 187 с.), що свідчить про дослідження ними даного феномена в усій його складності і різноманітності.

Зважаючи на відсутність національного фактора у тогочасних статистиків, автори мусили вдатися й до соціологічних даних про розвиток регіону. Від цього цінність представлених фактів тільки зростає. Однак автори не зайняли однозначної позиції щодо проблеми національного самовизначення русинів-українців, яка в сучасній Словаччині знову стала актуальною і є предметом обговорення на численних міжнародних конференціях.

Високо оцінюючи працю М. Гайдоша і С. Конечного, все ж зазначимо, що хотілося б знайти в ній більше відомостей про зв'язки русинів-українців з історичною батьківщиною, про форми і масштаби цих зв'язків. Можливо, більше уваги слід було б приділити такому аспекту досліджуваної теми, як взаємовідносини українців-русинів з місцевим населенням, адже так чи інакше вони його торкаються, не виділяючи окремо. Але це побажання аж ніяк не знижує високий науковий рівень праці. Більше того — високої оцінки заслуговує використання великої кількості архівних матеріалів, тогочасної періодичної преси, вітчизняної і зарубіжної літератури, коректна робота з джерелами, а також доповнення роботи іменним покажчиком, біографічними даними і резюме англійською мовою.

Підсумовуючи, слід сказати, що пропонується наукова праця, безумовно, збагаче історичну науку. Словацькі вчені зробили велику справу, висвітливши один з періодів життя гілки українського народу в Словаччині — русинів-українців.

Друга з рецензованих праць “Українці в Чехії і Моравії (1894—1994)” належить відомому чеському україністу Б. Зілінському, з-під пера якого вийшло чимало цікавих доробок з українсько-чехословацьких зв'язків.

Зміст книги побудовано за хронологічним принципом, де кожний невеличкий параграф дає уявлення про окремі історичні події і їх вплив на становище української національної групи, починаючи з чесько-українських контактів на початку XIX ст., а саме з 1814 р., коли в Чехії з'явився перший переказ українських народних пісень.

Автор влучно починає книгу з історичного екскурсу в життя українців у Чехії і Моравії протягом XIX ст., називає прізвища відомих українських політичних і культурних діячів. Далі розповідається про причини та форми міграції українців на територію Чехії та Моравії у XX ст. Мова йде про галицьку молодь, яка на початку століття прямувала до Праги та інших міст Чехії й Моравії з надією отримати вищу освіту в численних чеських наукових установах, а також про видатних представників української науки, які працювали викладачами в чеських вищих школах.

Автором приділено чимало уваги таким формам міграції українців, як військова або політична, полон або вивезення на примусові роботи, що були характерними для часів першої світової війни. З її початком велика кількість біженців з Галичини та Буковини знайшла притулок на території Чехії і Моравії, де для них створювалися спеціальні табори. Такі ж табори було збудовано і для військовополонених російської армії, серед яких було чимало українців. Б. Зілінський вказує на причини міграції, розповідає про умови існування українців, ставлення до них з боку корінного населення, а також про їх культурне життя. Крім того, він розповідає про українську дипломатичну місію в ЧСР, підкреслюючи, що її діяльність відбувалася за складних обставин. У Празі в той

період працювала і місія Української Соціалістичної Радянської Республіки, яку з утворенням СРСР поглинула єдина радянська місія.

Автор не залишив поза увагою і діяльність УНР, спрямовану на поширення відомостей про Україну, зокрема про її музичну культуру, про турне по Чехословаччині Української Республіканської Капели, частина якої поповнила ряди української еміграції.

Життю українців в Чехословаччині у період з 1918 до 1938 рр. присвячена центральна, найбільша частина даної книги. Як справедливо стверджує Б. Зілінський, основним посібником для вивчення діяльності української еміграції є відома праця С. Наріжного "Українська еміграція" (ч. 1, Прага, 1942). Б. Зілінський намагався узагальнити і поширити відомі на сьогодні факти: виникнення наукових українських закладів і установ в Чехословацькій Республіці, діяльність найбільших з них — Українського Вільного Університету і Української господарської Академії в Подєбрадах. Наголос зроблено, в основному, на прихильному ставленні керівництва Чехословацької держави до української еміграції протягом міжвоєнних років.

Цікавим, на наш погляд, є розділ, що розповідає про сільськогосподарський та робітничий прошарок українських емігрантів на території Чехії і Моравії. В історичній літературі про них майже не згадується.

Окремо в книзі стоїть питання про закарпатських українців, які з 1919 р. опинились у складі Чехословацької республіки і розповідь про яких, як небезпідставно стверджує Б. Зілінський, у багатьох наукових працях не завжди відповідала дійсності. Можна повністю погодитися з висновком автора, що закарпатці зробили свій вагомий внесок у формування української свідомості в чеських землях.

Не меншу увагу в книзі приділено нелегкому становищу українців під час окупації Чехословаччини фашистською Німеччиною. Розповідається також про націоналістичні угруповання на чеських землях, їх ставлення до фашистського режиму, про українців-"остарбайтерів", на яких поширювалася військова повинність. Наведено цікаві дані про останню хвилю української еміграції до Чехії і Моравії під час другої світової війни. З її закінченням на українців чекала депортація. Як відзначає автор, пощастило лише тим, хто встиг покинути територію Чехословаччини.

У подальшому викладі Б. Зілінський називає й інші обставини, через які значно зменшилась кількість українського населення в Чехії і Моравії. Це, по-перше, втеча на захід, що була, на думку автора, значно більшою, ніж заарештування й депортація, і, по-друге, добровільне повернення до Радянської України.

В книзі приділено увагу повоєнній еміграційній хвилі — закарпатській, а саме поверненню вояків чехословацького корпусу, в якому, як стверджує автор, переважали особи, які походять з міжвоєнної Підкарпатської Русі.

Чеський україніст аналізує ставлення керівництва Чехословацької держави після війни до українців і називає його холодним. Нова геополітична ситуація і впливаючі з неї закордонні пріоритети зробили з українців, як і з інших народів, що входили до складу СРСР, небажаний і неприємний елемент. Змальовано складну ситуацію, в якій опинились українці після закінчення другої світової війни. Простежено, як змінювалося ставлення до українців і стосунки з ними у подальші роки.

Оновлення чесько-українських контактів відбулося на основі розвитку україністики. Хоч це здається нелогічним, однак ця галузь дослідження, за словами Б. Зілінського, у міжвоєнні роки не була розвинута і досягла успіху в 60-ті роки завдяки українцям молодшої генерації. Для 70-их і 80-их років було характерним насильницьке обмеження українських культурних прагнень у чеських землях, що позначилося й на стані чеської україністики.

Завершує виклад Б. Зілинський 90-ми роками, коли більш як після 40-літньої перерви змогло розвинути легальну діяльність Об'єднання українців у Чеській республіці.

Привертає увагу і бездоганно укладений за алфавітом вибірковий огляд кількох десятків чеських і моравських місцевостей, де діяли українські емігрантські товариства, про які в теперішні часи вже забуто. Як зазначає автор, про ці товариства не знає ні чеська громадськість, ні навіть українці, які там мешкають. Невелика добірка ілюстрацій, огляд основної літератури і перелік згаданих у тексті осіб, місцевостей, організацій, установ і друкованих органів, а також резюме російською, українською і англійською мовами є необхідним і важливим доповненням до книжки і свідчить про високу видавничу і поліграфічну культуру.

Звичайно, на 127 сторінках неможливо докладно висвітлити величезну кількість питань, яких торкається автор. Кожне з них, як, наприклад, еміграційні процеси, діяльність української еміграції в міжвоєнний період, депортація та багато інших, може бути предметом окремого ґрунтовного дослідження. Розуміючи це, автор наголошує на тому, що книга має науково-популярний характер. Цінність її, на нашу думку, полягає в тому, що Б. Зілинський зібрав усі ці питання разом, фрагментарно їх окреслив і дав можливість розмірковувати дослідникам над подальшою роботою в напрямку вивчення історії української діаспори і української національної меншини в Чехії як у минулому, так і на сучасному етапі.

Однак популярний характер книги не заважає зробити і деякі зауваження. На наш погляд, поза увагою автора опинилися такі цікаві і важливі питання, як зв'язки українців Чехії і Моравії із землею батьків у різні відрізки часу, вирішення українського питання в Чехословаччині, взаємовідносини українців з іншими національними меншинами Чехії та ін. Здається, що їх можна було б висвітлити у такому ж стислому вигляді, як і інші.

В книзі відсутні посилання, конче необхідні читачеві-науковцю, хоча ненауковий характер видання, мабуть, цього не вимагає.

Висловлені зауваження слід сприймати, скоріше, як побажання, і вони аж ніяк не впливають на загальну позитивну оцінку книги, що є оригінальним викладенням історії українського народу на чеській і моравській території.

С. В. ВІДНЯНСЬКИЙ, І. В. ЄВСЕЄНКО